

«Κροῖσις ποτοῦ τε καὶ λόγου εὐχαριστία κέκληται».

Ἡ τράπεζα τοῦ λόγου στὴ θεία Λειτουργία

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ*

Ἡ διδαχὴ ὡς διακονία τοῦ λόγου¹ καὶ «ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλία»², γιὰ τὴν οἰκοδομὴ καὶ παραμυθία τῶν πιστῶν στὰ πλαίσια μάλιστα τῆς κοινῆς Λατρείας καὶ δὴ τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἶναι πράξη πού ἀνάγεται σ' αὐτὴν τὴν ἀποστολικὴ ἐποχῇ. Τῆς τραπέζης τοῦ Κυρίου³, τοῦ Κυριακοῦ δηλαδὴ δείπνου⁴ καὶ τῆς κλάσης τοῦ ἄρτου⁵ προηγεῖται ἡ τράπεζα τοῦ λόγου πού «ἔχει ζωὴν αἰώνιον»⁶, τρέφει ὅπως ἡ Εὐχαριστία⁷, ἀντιστοιχεῖ σπὸν ζωντανὸ ἄρτο τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα⁸ καὶ ἀναδεικνύει τὸ χαρακτῆρα τοῦ Εὐαγγελίου ὡς μηνύματος χαρᾶς, ἱεραποστολικῆς μαρτυρίας καὶ φανέρωσης τῆς βασιλείας Του⁹.

* Ὁ Παναγιώτης Ἰ. Σκαλτσῆς εἶναι Ἄν. Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

1. Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων Β', 38, ΒΕΠΕΣ 2, 5437 (= PG 1, 741A).

2. Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων Β', 38, ΒΕΠΕΣ 2, 5029 (= PG 1, 74D).

3. Α' Κορ. 10, 21.

4. Α' Κορ. 11, 20.

5. Λουκ. 24, 35. Πράξ. 2, 42.

6. Ἰω. 5, 24.

7. QUENOT M., *Ἡ εἰκόνα ὁδηγὸς στὴ θεία Εὐχαριστία. Εἰκόνα, Λόγος καὶ Σάρκα τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1999, σ. 101.

8. Ἰω. 6, 50-51: «Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγη καὶ μὴ ἀποθάνῃ· ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Βλ. καὶ ΚΟΥΚΟΥΡΑ Δ. Α., *Σπουδὴ στὴ χριστιανικὴ ὁμιλία Α' . Τὸ λογοτεχνικὸ περιβάλλον καὶ ἡ γένεσίς τῆς*, ἐκδ. Π. Πουρναροῦ, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 111-112.

9. Λουκ. 4, 16. Ὁ Ἰησοῦς εὐρισκόμενος στὴ Ναζαρέτ ἔκαμε τὸ πρῶτο κήρυγμα στὴ Συναγωγὴ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση σχετικῆς περικοπῆς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (Ἦσ. 61, 1-2): «Καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. Καὶ ἐπέδθη αὐτῶ βιβλίον Ἠσαΐου τοῦ προφήτου, καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὔρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἄφρασιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθροασμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν.

Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα, σύμφωνα με το οποίο μετά την έμπειρία της Πεντηκοστής και το άκουσμα του πρώτου κηρύγματος της Άποστολικής Ἐκκλησίας οί βαπτισθέντες χριστιανοί «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδασκίᾳ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ, τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς»¹⁰. Στὴ φράση αὐτὴ μπορούμε νὰ διακρίνουμε τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῶν πρωτοχριστιανικῶν συνάξεων, ὅπου στὴν κοινὴ Λατρεία κυριαρχοῦν ὁ λόγος (διδασκίᾳ) καὶ τὸ Κυριακὸ δεῖπνο. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἄμεση σχέση μεταξύ «κλάσεως τοῦ ἄρτου» (Εὐχαριστίας) καὶ «λόγου»¹¹.

Τὸ «προσκαρτεροῦντες» καὶ τὸ «καὶ ταῖς προσευχαῖς» ἀναφέρονται προφανῶς στὴ Λατρεία κατὰ τὰ ἀντίστοιχα τῶν Πράξεων· «ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτεροῦμεν»¹², ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου· «τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες»¹³. Σ' ἓνα λοιπὸν καθαρὰ λατρευτικὸ περιβάλλον διασφαλίζεται ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἐνότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ὅλοι ἀκοῦνε τὴ διδασκίᾳ, τῆς ὁποίας, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Συναγωγῆς, προηγεῖται ἡ ἀνάγνωση βιβλικοῦ κειμένου¹⁴ καὶ ὅλοι ὡς «ἐν σώ-

Καὶ πύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ ἐκάθισε· καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ. Ἦρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς ὅτι σήμερον πεπληρωταὶ ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν». Βλ. καὶ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., Ὀμιλητικὴ, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 24.

10. Πράξ. 2, 41-42.

11. Ἀνάλογη μαρτυρία ἔχουμε καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐπίσκεψης τοῦ ἀποστόλου Παύλου στὴν Τρωάδα, Πράξ. 20, 7: «Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου». Βλ. καὶ ΦΙΛΙΑ Γ. Ν., «Ἡ “ἱερουργία” τοῦ λόγου: Ἡ θέση τοῦ κηρύγματος στὴ θεία Λειτουργία», ἐν Σύναξη 83 (Ἰούλ.-Σεπτ. 2002) 8. CULLMANN O., *Early Christian Worship*, 1953, σ. 12.

12. Πράξ. 6, 14.

13. Ρωμ. 12, 12. Βλ. καὶ ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χ. Σ., Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 19], Θεσσαλονίκη 1974, σ. 412.

14. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., *Λειτουργικὴ (Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις)*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 33: «Τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου πιθανῶς προηγεῖτο ὁ ἀσπασμὸς τῆς ἀγάπης καὶ συνδιαλλαγῆς (Ματθ. 5, 23). Ἡ ψαλμωδία ψαλμῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἢ καὶ αὐτοσχεδίων χριστιανικῶν ὕμνων, ἀνάγνωσης περικοπῆς ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων καὶ ὁμιλία, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Λατρείας τῆς συναγωγῆς». Βλ. καὶ ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π. Ν., Ἄρχαὶ καὶ χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας), τόμ. Α', Ἀθήναι 1993, σσ. 13, 27, 36. ΦΙΛΙΑ Γ. Ν., «Ἡ ἱερουργία τοῦ λόγου: Ἡ θέση τοῦ κηρύγματος στὴ θεία Λειτουργία», ὅ.π., σ. 7. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ καὶ ἐκφορὰ τοῦ σύγχρονου Θεολογικοῦ Λόγου, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2008, σ. 14. ΚΟΥΚΟΥΡΑ Δ. Α., ὅ.π., σσ. 55-74, 91-94.

μα»¹⁵ μετέχουν τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ κατὰ τὴ θεία Εὐχαριστία¹⁶.

Στὸ πρότυπο αὐτὸ τῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ συνάξεων, ὅπου τὰ κύρια στοιχεῖα εἶναι ἡ ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν-κήρυγμα καὶ ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου-Εὐχαριστία, στηρίχθηκε τὸ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνες διαμορφωθὲν ἐνιαῖο κείμενο τῆς θείας Λειτουργίας¹⁷. Ὁ ἅγιος Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς περιγράφοντας τὴν τάξιν τῆς Λειτουργίας ποὺ ἐτελεῖτο στὴν Ἐκκλησία κατὰ τὸν δεῦτερο μ.Χ. αἰ. λέγει: «Καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρις ἐγχωρεῖ. Εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ»¹⁸.

Στὸ ὡς ἄνω κείμενο φαίνεται καθαρὰ ἡ σύνδεση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ ἀναγνωσμάτων καὶ κηρύγματος¹⁹, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ τοῦ λόγου νοουθεσίας (κηρύγματος) μὲ τὴ θεία Εὐχαριστία²⁰. Βιβλικὸς λόγος, ἐρημνευτικὴ διδασχὴ καὶ προσφορὰ τῶν δώρων σὲ μία ἀδιάσπαστη ἐνότητα συνθέτουν καὶ ἐκφράζουν τὸ μυστήριον τῆς συνάξεως καὶ τῆς Βασιλείας, τὸν νοῦν τῆς ὅλης ἱερουργίας²¹, τὴν

15. Α΄ Κορ. 6, 16· 10, 17.

16. Ματθ. 26, 27: «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες». Πρβλ. Μάρκ. 14, 23. ΓΑΛΙΤΗ Γ. Α. «Γραφὴ καὶ Εὐχαριστία στὶς πρωτοχριστιανικὲς συνάξεις», ἐν Ἁγία Γραφή καὶ ἀρχαῖος κόσμος. Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν ὁμότιμον καθηγητὴ Ἰωάννη Α. Γαλάνη, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 29-51.

17. ΚΑΛΥΒΟΠΟΥΛΟΥ Α. Κ., Χρόνος τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας, «Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ» [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 37], Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 74-77.

18. Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ χριστιανῶν 67, PG 6, 429B. Βλ. καὶ ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π. Ν., «Ἡ τελεσιουργία τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας», ἐν Θεολογία 2 (1924) 148-163· 255-276.

19. Γιὰ τὴν μετὰ τὰ ἀναγνώσματα κανονικὴ θέση τοῦ κηρύγματος βλ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Κ. (Μ. Πρωτ/ρου), Λειτουργικῶν ἀτόπων ἐπισήμανσις. Ἀνάπτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 767 (1997) 222-223.

20. ΣΜΕΜΑΝ Α., Εὐχαριστία. Τὸ μυστήριον τῆς Βασιλείας, ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 2000, σ. 92: «Ἐδῶ γίνεται φανερὴ ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στὴν ἀνάγνωση τῆς Γραφῆς μὲ τὴν ὁμιλίαν ἀφενὸς, καὶ μὲ τὴν προσφορὰ τῶν εὐχαριστιακῶν δώρων ἀφετέρου».

21. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, Εἰς τὴν θεϊαν Λειτουργίαν, 1, Sources Chrétiennes 4bis, 70 (15) = PG 150, 369A.

ἴδια τὴν Ἐκκλησία «ἐν Λόγῳ καὶ ἐν μυστηρίῳ»²², καθ' ὅσον «ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ δύο, ὁ ἄμβωνας καὶ ἡ ἅγια Τράπεζα, ἡ ἱερουργία τοῦ λόγου καὶ ἡ Λειτουργία τῶν θείων Μυστηρίων. Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτη ἱερουργία»²³.

Αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἀναδεικνύουν καὶ ἄλλα κείμενα τῆς ἀρχαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπιβεβαιώνοντας τὸ γεγονός ὅτι στὴ θεία Λειτουργία παρατίθενται δύο τράπεζες, ἡ τράπεζα τοῦ λόγου καὶ ἡ τράπεζα τοῦ μυστικοῦ δείπνου²⁴. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναφορᾶς του στὴ χρήση τοῦ ποτοῦ, θεμελιώνει τὴ σχέση αὐτῆ –λόγου καὶ μυστηρίου– χριστολογικὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὴν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνσαρκώσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου τυπολογία καὶ θεολογία. Ἡ ἅγια ἄμπελος²⁵ –γράφει– «τὸν βότρυν ἐβλάστησε τὸν προφητικόν»²⁶. Αὐτὸς ὁ βότρυν ὁ μέγας εἶναι «ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβείς» καὶ αὐτὸς ποὺ θέλησε στὸ γάμο τῆς Κανᾶ νὰ ἀναμιχθεῖ μὲ τὸ ὕδωρ²⁷, ὅπως καὶ τὸ δικό του αἷμα ἀναμιγνύεται μὲ τὴ σωτηρία. «Διττὸν δὲ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· τὸ μὲν ἔστιν αὐτοῦ σαρκικόν, ὃ κεχρίσμεθα. Καὶ τοῦτ' ἔστι πιεῖν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχὺς δὲ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός»²⁸.

Κατ' ἀναλογία ἀναλογίαν συνεχίζει ὁ ἐν λόγῳ Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος «κίρνανται ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ, τὸ κροᾶμα, τὸ δὲ εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖ, τὸ Πνεῦμα, ἡ δὲ ἀμφοῖν αὐθῆς κροᾶσις ποτοῦ τε καὶ λόγου εὐχαριστία κέκληται, χάρις ἐπαινουμένη καὶ καλή, ἧς οἱ κατὰ

22. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Π., *Ἡ προσευχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 31997, σ. 43.

23. ΨΑΡΙΑΝΟΥ Δ. Α. († Μητρ. Σερβίων καὶ Κοζάνης), *Ἡ θεία Λειτουργία*, Ἀθήναι 31990, σ. 223.

24. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Τὸ σύστημα τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, δυνατότητες βελτιώσεως», ἐν *Ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἄγια γραφὴ στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πρακτικὰ Ε' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων* [Σειρὰ Ποιμαντικῆ Βιβλιοθήκη, 10], Ἀθήνα 2004, σ. 71.

25. Ἦσ. 5, 1. Ἡ ἀναφορὰ εἶναι προφητικὴ γιὰ τὴν Παναγία.

26. Ἀριθ. 13, 23 ἐξ. Ὁ προφητικὸς βότρυν (σταφύλι) προτυπώνει «τὸν βότρυν τὸν πέπειρον» (β' τροπάριο ζ' ὠδῆς Κανόνα), τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ δηλαδὴ ὡς ἐνσαρκωμένο Λόγο.

27. Ἰω. 2, 7-9.

28. «Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέον», ἐν *Ὁ Παιδαγωγός, Λόγοι Β' καὶ Γ'*, Κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κ. Χρήστου, ΕΠΕ 113, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 42-43.

πίστιν μεταλαμβάνοντες αγιάζονται και σῶμα και ψυχήν, τὸ θεῖον κρᾶμα τὸν ἄνθρωπον τοῦ πατρικοῦ βουλήματος Πνεύματι και Λόγω συγκιρονάντος μυστικῶς»²⁹. Τὸ Πνεῦμα ἔχει οἰκειωθεῖ μετὰ τὴν φερόμενη ἀπ' αὐτόν, τὸ Λόγω δηλαδή, ψυχή, ἢ δὲ σάρκα ἔχει οἰκειωθεῖ μετὰ τὸ Λόγω, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας τῆς «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»³⁰.

Ὁ Ὁριγένης χαρακτηρίζει τὴ Γραφή ὡς θησαυρὸν³¹ και καλεῖ τοὺς χριστιανοὺς ποὺ ἀκοῦνε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη και τὸ Εὐαγγέλιο στὴν Ἐκκλησία νὰ ζοῦν βίο προφητικὸ και ἀποστολικό³², μιμούμενοι προφανῶς τὰ παθήματα και τὴν ἀγία ζωὴ τόσο τῶν προφητῶν, ὅσο και τῶν ἀποστόλων· «Και ἡμεῖς οὖν πάντες, ὅση δύναμις, σπεύσωμεν ἐπὶ τὸν βίον τὸν προφητικόν, ἐπὶ τὸν βίον τὸν ἀποστολικόν, τὸν ὀχληρὸν μὴ φεύγοντες· ἀθλητῆς γάρ, ἂν φύγη τὸ τῆς ἀθλήσεως ὀχληρὸν, τὸ ἡδὺ τοῦ στεφάνου οὐκ ἀπολήψεται»³³.

Ἀνάγνωσμα και κήρυγμα κατὰ τὸν Ὁριγένη εἶναι κοντά³⁴. Και τὰ δύο καλλιμεροῦν τὴν εὐσέβεια και τὴν ἀρετή³⁵. Ὅποιος δὲ ἀκούει τὴν ὥρα αὐτὴ τὸ Χριστὸ ποὺ παρουσιάζεται ὡς οἰκοδεσπότης προσφέροντάς μας «ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ και παλαιὰ»³⁶, εἶναι σὰν νὰ μαθητεύει στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια διδάσκεται «ἐν παντὶ λόγῳ τῶν παρὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, και ἐν πάσῃ

29. «Πῶς τῶ ποτῶ προσενεκτέον», ὁ.π., σσ. 44-45.

30. Ἰω. 1, 14. Πρβλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, «Πῶς τῶ ποτῶ προσενεκτέον», ὁ.π., σσ. 44-45. Βλ. και ΒΕΡΓΩΤΗ Γ., «Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς και τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας», Ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 762 (1996) 240-241.

31. *Εἰς τὸν Ἱερεμίαν* 14, 12, PG 13, 417 ABCD.

32. Ὁ.π., PG 13, 421 ABCD.

33. Ὁ.π., PG 13, 424A.

34. *Εἰς τὴν Γένεσιν* 10, 1, PG 12, 215D. *Εἰς τὴν Ἑξοδον* 8, 8, PG 12, 348D-349 ABC. *Εἰς τὸ Λευϊτικὸν* 4, 9, PG 12, 444BC και 475B-478A. *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν* 9, 2, PG 14, 1208 ἐξ. Βλ. και ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π. Ν., *Ἀρχαὶ και χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας...*, σ. 206. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥ. Δ., *Μαθήματα Λειτουργικῆς* (τεῦχος Α'), Ἀθῆναι 1993, σσ. 168-169.

35. *Κατὰ Κέλσου* 3, 50, PG 11, 985C: «Ἡ τί τούτοις παραπλήσιον πράττομεν, οἱ και δ' ἀναγνωσμάτων και διὰ τῶν εἰς αὐτὰ διηγήσεων προτρέποντες μὲν ἐπὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων εὐσέβειαν και τὰς συνθηρόνους ταύτη ἀρετάς· ἀποτρέποντες δ' ἀπὸ τοῦ καταφρονεῖν τοῦ θείου και πάντων τῶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πραττομένων;».

36. *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον* 10, PG 13, 872C: «Καινὰ μὲν τὰ πνευματικὰ, και αἰε ἀνακαινούμενα ὑπ αὐτοῦ ἐν τῶ ἔσω τῶν δικαίων ἀνθρώπων, και ἀνακαινούμενον αἰε ἡμέρα και ἡμέρα· παλαιὰ δὲ τὰ ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένα λίθοις και λιθίναῖς καρδίαις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῇ συγκρίσει τοῦ γράμματος και τῇ παραστάσει τοῦ πνεύματος πλουτίσῃ τὸν μαθητευθέντα τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν γραμματέα».

γνώσει τῆ περὶ τῆς καινῆς Χριστοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, καὶ τὸν πλοῦτον τοῦτον ἔχων ἀποκείμενον ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ, ᾧ θησαυρίζει ὡς βασιλεία μεμαθητευθεὶς τῶν οὐρανῶν, ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διορῶσσοσι»³⁷. Ἡ μαθητεία δὲ στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐλλειπῆς ἐὰν δὲν κατοικήσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁ Ἰησοῦς Χριστός³⁸.

Αὐτὸς ὁ λόγος τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ποὺ οἰκοδομεῖ, σώζει, παρηγορεῖ καὶ προετοιμάζει τὸν πιστὸ γιὰ τὴ βασιλεία, κατὰ τὸν Ὁριγένη ταυτίζεται μὲ τὸ Λόγο ποὺ ἔλαβε σάρκα «καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας»³⁹. Προκειμένου δὲ νὰ τεκμηριώσῃ τὴ θεολογικὴ του σκέψη περὶ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας τοῦ Λόγου ἢ τοῦ κεκλασμένου λόγου⁴⁰ καὶ «καινοῦ ἄρτου» συγκρίνει τὸ σίτο τοῦ Ἰωσήφ μὲ τὸν Χριστὸ ὡς σίτο· «Ἄλλος δὲ σίτος, ὃν μερίζει τοῖς ἰδίους μαθηταῖς· σίτος εὐαγγελικὸς τε καὶ ἀποστολικός. Διὰ τοῦτο ἀρτοποιώμεν, “παλαιάν” δὲ “ζύμην” (Α΄ Κορ. 5, 7) μὴ παραλάβωμεν, ἵνα καινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ποιήσωμεν»⁴¹. Παραπέμπει ἐπίσης καὶ στὸ Λόγο ὡς ἄρτο, τὸν ὁποῖον ὁποῖος τὸν φάει θὰ ζήσει στὸν αἰῶνα⁴², ὅπως ἐπίσης συνδέει τὸ θαῦμα τῶν πεντακισχιλίων μὲ τὸ λόγο τῶν Γραφῶν⁴³.

37. Ὁ.π., PG 13, 869B.

38. Ὁ.π., PG 13, 869A: «Διὰ τοῦτο καὶ ὅσον μὲν Ἰησοῦς Χριστός, ὃ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος, οὐκ ἐπιδημεῖ ψυχῇ, οὐκ ἔστιν ἐν ἐκείνῃ ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὅταν δὲ ἐγγὺς γένηται τοῦ χωρῆσαι τὸν Λόγον, τούτῳ ἐγγίζει ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Γιὰ τὸν ἰγιαστικὸ καὶ σωτήριον ρόλο τοῦ κηρύγματος βλ. ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ/ρου), Ἄπὸ τὴν Γέννηση μέχρι τὴν Πεντηκοστή, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 347-350.

39. Ἰω. 1, 14.

40. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Π., ὁ.π., σσ. 164-166. Βλ., καὶ ΤΣΟΜΠΑΝΗ Τ., «Τὸ μυστήριον τοῦ κεκλασμένου λόγου. Τὸ κήρυγμα στὴ θ. Λειτουργία», ἐν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 774 (1998) 601-615.

41. Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν 28, ΒΕΠΕΣ 15, 51.

42. Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ρη΄, ΒΕΠΕΣ 16, 126: «Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος φησι ἄρτος εἶναι· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς· ὁ φαγὼν τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα (Ἰω. 6, 51). Καὶ φησι γὰρ ὁ Λόγος ἔχειν σάρκας ἐν τῷ “ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ· ἢ γὰρ σάξ μου ἀληθῆς ἐστι βρωσίς” (Ἰω. 6, 55-56). Ἐὰν οὖν κορεσθῶμεν τούτου τοῦ ἄρτου, ὃ ἐστὶ τοῦ Λόγου, ἐρευξόμεθα ἕμνον. Ποτὲ δὲ ἐξερευξονται καὶ εὐχαί». Κατὰ τὸν Ὁριγένη «ὑπάρχουν δύο εἶδη θείας κοινωνίας: Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος». ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ Β. Ι. (Πρωτ/ρου), Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς - Λεντίφ ζωννύμενοι II, ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 2005, σ. 104. ΣΜΕΜΑΝ Α., Ἡ λειτουργικὴ ἀναγέννηση καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μετ. Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, ἐκδ. «Σηματαρός», Λάρισα 1989, σ. 24.

43. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 11, PG 13, 905B. «Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο

Ἔχουμε λοιπὸν τὸ Λόγο πὺ σαρκώθηκε, δηλαδὴ τὸν Χριστό, ὡς καινὸν ἄρτο σοφίας καὶ ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐχαριστιακὸν ἄρτο ζωῆς αἰωνίου καὶ ἀθανάτου τραπέζης. Στὴ θεία Λειτουργία ἢ ὁποία συγκεφαλαιώνει ὄλο τὸ μυστήριό τῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας⁴⁴ ἐσθίουμε τὴν σάρκα καὶ πίνουμε τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ὄχι μόνο κατὰ τὴ θεία Εὐχαριστία, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσι τῶν Γραφῶν⁴⁵, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως σημειώνει ὁ ἱερός Ἀγγούστίνος, «ἀκούομεν τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εὕρισκετο πρὸ ἡμῶν καὶ ἐλάλει πρὸς ἡμᾶς»⁴⁶.

Καὶ στίς δύο τράπεζες, αὐτὴν τοῦ λόγου καὶ αὐτὴν τῆς Εὐχαριστίας, οἰκοδεσπότης εἶναι ὁ Χριστός. Στὴν πρώτη γευόμεθα «τὸν γλυκασμὸν τῆς θείας ὠραιότητος»⁴⁷ καὶ στὴ δεύτερη «ὄτι χρηστός ὁ Κύριος»⁴⁸. Καὶ στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη τελεσιουργὸς δύναμη εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀγιαζόμενον, «διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως»⁴⁹ γίνεται. Ὁ ἄρτος καθαγιάζεται μὲ τὴν ἐπίκληση καὶ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τῆς εὐχῆς προκειμένου νὰ μεταβληθεῖ μὲ μυστικὸ τρόπο σὲ ἀληθινὴ βρώσι «ἥντινα ὁ φαγὼν πάντως ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδενὸς δυναμένου φαίλου ἐσθίειν αὐτήν»⁵⁰. Τὸ ρόλο τῆς ἐπίκλησης γιὰ τὴν πρώτη τράπεζα

ιχθύας· Πέντε μὲν ἴσως αἰνισσόμενοι ἄρτους εἶναι τοὺς αἰσθητοὺς τῶν Γραφῶν λόγους, καὶ διὰ τοῦτο ἰσαριθμοὺς ταῖς πέντε αἰσθήσεσι· δύο δὲ ἰχθύς, ἥτοι τὸν προφορικὸν καὶ τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ὡσπερ εἰ ὄψον τυγχάνοντας τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς αἰσθητῶν κειμένων, ἢ τάχα καὶ τὸν φθάσαντα ἐπ' αὐτοὺς περὶ Πατέρος καὶ Υἱοῦ λόγον». Βλ. καὶ ΤΕΡΑΙΜΠΑΚΟΥ Ζ., «... καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν...». Οἱ εὐαγγελικὲς διηγήσεις τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων, ἐκδ. «Γράφημα», Θεσσαλονίκη 2010, σ. 21.

44. ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., «Ἡ θεία Λειτουργία: Συγκεφαλαίωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ οἰκονομίας», ἐν *Θεολογία* 80 (Ὁκτ.-Δεκ. 2009) τεύχ. 4, σσ. 77-106.

45. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, *In Ecclesiasten* 3, 13, PL 23, 1092A: «Porro, quia caro Domini verus est cibus, et sanguis ejus verus est potus, juxta ἀναγωγὴν, hoc solum habemus in praesenti saeculo bonum, si vescamur carne ejus, et cruore potemur, non solum in mystero (Eucharistia) sed etiam in Scripturarum lectione. Verus enim cibus et potus, qui ex verbo Dei sumitur, scientia Scripturarum est».

46. *In Joannis Evangelium* 30, 1, PL 35, 1632: «Nos itaque sic audiamus Evangelium, quasi praesentem; nec dicamus».

47. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Παράδοσι καὶ ἀνανέωσι στὸ κήρυγμα», ἐν *Λειτουργικὰ Θέματα Γ'*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 52. Βλ. καὶ *Σύναξι* 83 (Ἰούλ.-Σεπτ. 2002) 77.

48. Ψαλμ. 33, 9.

49. Α' Τιμ. 4, 5.

50. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον* 11, PG 13, 952A. Βλ. καὶ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ἐν *Λειτουργικὰ Θέματα Α'*, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 59-66.

τὸν ἔχει ἢ εὐχή πρὶν ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο. «Εἶναι ἡ μυστηριακὴ μεταβολὴ τῆς ἀνάγνωσης τῶν Γραφῶν σὲ λόγο Θεοῦ, πὺν προσφέρεται σὰν τροφή»⁵¹.

Μυστηριακὴ λοιπὸν πράξις ἢ εὐχαριστιακὴ θυσία ἢ ὁποία μεταβάλλει τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο σὲ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὴν πρωτόκτιστη ὁμορφία τοῦ παραδείσου⁵² καὶ καταυγάζει μὲ τὸ φῶς τῆς θείας ἀγάπης, ὁλόκληρο τὸν κόσμο⁵³. Μυστηριακὴ ὁμως πράξις εἶναι καὶ ἡ τράπεζα τοῦ λόγου ἐπειδὴ «μετασχηματίζει τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου σὲ λόγο Θεοῦ καὶ στὴ φανέρωση τῆς Βασιλείας Του. Καὶ ἀκόμα μετασχηματίζει τὸν ἄνθρωπο πὺν ἀκούει τὸν λόγο, σὲ δοχεῖο τοῦ Λόγου καὶ σὲ καὸ τοῦ Πνεύματος»⁵⁴. «Ὅπως στὴν εὐχαριστιακὴ τράπεζα θύτης καὶ θῦμα, προσφέρων καὶ προσφερόμενος, εἶναι ὁ Χριστός⁵⁵, ἔτσι καὶ στὴν τράπεζα τοῦ λόγου ὁ κήρυκας καὶ τὸ κήρυγμα «ταυτίζονται, ἐφόσον ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Λόγος καὶ ὁ ἴδιος μὲ ἀνθρώπινο λόγο μαρτυρεῖ γιὰ τὴν Ἀλήθεια πὺν ταυτίζεται μὲ τὸν ἴδιο καὶ ὁ ἴδιος τὴν ἀποκαλύπτει»⁵⁶.

Ὅπως ἀγιάζει τὸ μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖο προσφέρεται «εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἀγίου σου Πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα»⁵⁷, ἔτσι ἀγιάζει καὶ ὁ λόγος, ὡς «λόγος τοῦ Εὐαγγελίου»⁵⁸ καὶ «λόγος τῆς σωτηρίας»⁵⁹. Ἀρκεῖ νὰ μὴν τὸν ἀκοῦνε μόνο οἱ πιστοί, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐφαρμόζουν⁶⁰. Μποροῦμε πλέον νὰ μιλάμε γιὰ τὴν ἱε-

51. ΤΣΟΜΠΑΝΗ Τ., ὁ.π., σ. 605. Βλ. καὶ ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Π., ὁ.π., σ. 167.

52. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Χ. Γ. (Ἀρχιμ.), *Ἡ θεία Εὐχαριστία Μυστήριό Μυστηρίων*, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1994, σ. 242.

53. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ (Ἱερομονάχου), *Ἡ θεία Λειτουργία. Σχόλια*, Ἅγιον Ὅρος ³1993, σσ. 286-287. ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 206-211.

54. ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ι. (Μητρ. Περγάμου), *Ἡ κτίσις ὡς Εὐχαριστία*, ἐκδ. «Ἀκρίτας», Ἀθήνα 1992, σ. 32. Βλ. καὶ ΤΣΟΜΠΑΝΗ Τ. Π., *Τὸ μυστήριό καὶ ἡ διακονία τοῦ λόγου*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 22-23.

55. ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, σσ. 184-189.

56. ΚΟΥΚΟΥΡΑ Δ. Α., ὁ.π., σ. 95.

57. Τιμῆμα τῆς Ἀναφορᾶς τῆς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μετὰ τὴν ἐπίκληση.

58. Πράξ. 15, 7.

59. Πράξ. 13, 26. Α' Κορ. 15, 2. Βλ. καὶ ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ/ρου), *Τὸ θεῖο κήρυγμα*, Θεσσαλονίκη ²2008, σσ. 79-84.

60. Ἰακ. 1, 22: «Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί, παραλογιζόμενοι ἑαυτοῖς».

ρουργία τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἱερουργία τοῦ θείου λόγου. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶναι σαφῆς ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ὅταν γράφει ὅτι «διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ»⁶¹. Αὐτὸ τὸ ἔργο, τοῦ λόγου τὸ χάρισμα τὸ πρὸς οἰκοδομὴν, σημειώνει ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης, «ἔργον ἦν τῷ Κυρίῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς καὶ πατράσι διακονία»⁶². Γι αὐτὸ ἄλλωστε καὶ κατὰ τὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου ὁ ἐπίσκοπος εὐχεται «ἵνα –ὁ χειροτονοῦμενος– γένηται ἄξιος ... ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»⁶³.

Ἀπὸ ὅσα ἤδη ἀναφέραμε διεφάνη ὅτι στὴ θεία Λειτουργία ἀποκαλύπτεται ὁ Λόγος ὡς βρώση κατὰ τὸ κήρυγμα καὶ ὡς βρώση κατὰ τὴ θεία μετάληψη. «Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ, καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτη ἱερουργία»⁶⁴. Ὁ Χριστὸς εἶναι παρὼν στὴ θεία Εὐχαριστία ὄχι μόνον ὡς προσφέρων καὶ προσφερόμενος, ἀλλὰ καὶ ὡς Σοφία καὶ Λόγος ποῦ μᾶς δίδει τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας, τὴν ἀληθινὴ σοφία καὶ τὴν πνευματικὴ τροφή εἰς ζωὴν αἰώνιον. «Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ προσλαμβάνει τὴ θεολογικὴ του σημασία καὶ τὴν ἀξία του στὴ συνάθροιση καὶ τὴν ὁρατὴ φανέρωση τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας. Ὁ σαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ τρέφει τὴν Ἐκκλησία ὡς “εὐαγγέλιο” καὶ ὡς πνευματικὸς ἄρτος. Πραγματικὰ δὲν εἶναι δυνατό κάποιος νὰ μετέχει στὸ εὐχαριστιακὸ τμῆμα τῆς θείας Λειτουργίας χωρὶς νὰ συμμετέχει στὸ κηρυκτικὸ τῆς τμῆμα (βιβλικὰ ἀναγνώσματα, κήρυγμα κ.λπ.). Στὴ θεία Λειτουργία ὁ πιστὸς καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς καθ’ ὁδὸν πρὸς μιὰ πλήρη ἐπίγνωση τῆς θείας ἀποκαλύψεως»⁶⁵.

61. Ρωμ. 15, 16.

62. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρωτοπαπᾶν τῆς περὶ τὸν Χάνδακα ἐκκλησίας, περὶ θείου κηρύγματος, ἐν Ἁγίου Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1416/17-1429), Ἔργα Θεολογικά, κριτικὴ ἔκδοσις μετ εἰσαγωγῆς ὑπὸ DAVID BALFOUR [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 34], Θεσσαλονίκη 1981, σ. 233.

63. Εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου. Βλ. καὶ ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ/ρου), Ἡ ἱερωσύνη στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν πέντε πρώτων αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 242 ἔξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τὸ θεῖον κήρυγμα, σσ. 85-90. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ὅ.π., σσ. 55-59.

64. ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ/ρου), Τὸ θεῖον κήρυγμα, σ. 89.

65. ΒΡΙΑ Ι. - ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π., Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Μαρτυρία, ἐκδ. «Τέττιος», Κατερίνη 1989, σ. 46. Βλ. καὶ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π., «Ὁ βιβλικὸς χαρακτήρας τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας», ἐν Ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφὴ στὴν Ὁρθόδοξη Λατεία, σ. 54.

Όποιαδήποτε προσπάθεια αποσύνδεσης τῶν δύο τραπεζῶν δὲν ἔχει ἱστορικό καὶ θεολογικό ἔρεισμα. Παλαιότερα, ἴσως καὶ σήμερα, πολλοὶ πιστοὶ μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἀποχωροῦσαν, σὰν νὰ εἶναι κατηγούμενοι, ὡς ἀνάξιοι δῆθεν νὰ μετᾶσχουν τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς. Ἡ παράδοσή μας ὁμως θέλει τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ παρόντα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας⁶⁶ νὰ ἀκούει τὰ βιβλικά κείμενα, νὰ ἀκούει τὶς εὐχὲς πού καὶ αὐτὲς ἔχουν κηρυκτικὸ χαρακτήρα⁶⁷, καὶ προετοιμασμένος ὅπως πρέπει νὰ προσέρχεται συχνὰ στὸ ποτήριον τῆς ζωῆς⁶⁸. «Ὁ Λόγος –γράφει ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν– συνάγει τὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ σαρκωθεῖ μέσα της. Τὸ μυστήριο, χωρισμένο ἀπὸ τὸν λόγο, κινδυνεύει νὰ θεωρηθεῖ μαγικὴ πράξις, ἐνῶ ὁ λόγος δίχως τὸ μυστήριο κινδυνεύει νὰ ὑποβαθμισθεῖ σὲ δόγμα. Τελικὰ, ὁ λόγος ἐρμηνεύεται ἀκριβῶς μέσῳ τοῦ μυστηρίου, ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνεία τοῦ λόγου ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονὸς πὼς ὁ Λόγος ἔγινε ἡ ζωὴ μας. “Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ... πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας” (Ἰω. 1, 14). Τὸ μυστήριο εἶναι ἡ μαρτυρία Του· σ’ αὐτὸ βρῖσκεται ἡ πηγὴ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ θεμέλιο τῆς ἀποκάλυψης καὶ τῆς κατανόησης τοῦ λόγου, ἡ πηγὴ καὶ τὸ κριτήριο τῆς θεολογίας. Μόνο σ’ αὐτὴ τὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα λόγου καὶ μυστηρίου μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε ἀληθινὰ τὸ νόημα τῆς πρότασης, πὼς μόνο ἡ Ἐκκλησία διαφυλάσσει τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ἡ ἀναγκαία ἔναρξις τῆς Εὐχαριστίας ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μέρος τῆς Λειτουργίας - τὸ Μυστήριο τοῦ Λόγου, πού βρῖσκει τὸ πληρωμα καὶ τὴν ὁλοκλήρωσή του στὴν προσφορά, στὸν καθαγιασμό καὶ στὴ μετάδοση τῶν εὐχαριστιακῶν Δώρων στοὺς πιστούς»⁶⁹.

Αὐτὴ ἡ ἐνότητα λόγου καὶ μυστηρίου στὴ θεία Λειτουργία ἐξήρθη ἀκόμη περισσότερο σὲ συγκεκριμένα λειτουργικὰ πλαίσια μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς 5-7 αἰ. διαμόρφωση τῶν δύο εἰσόδων τῆς πρώτης καὶ τῆς δεύτερης πού ἀργότερα (14ο αἰ.) γιὰ πρακτικούς λόγους μετονομάσθησαν σὲ «μικρὴ εἴσοδος» καὶ σὲ «μεγάλη

66. ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., «Ἡ περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας παράδοση καὶ οἱ σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου», ἐν *Θεολογία* 80 (Ἰουλ.-Σεπτ. 2009) τεύχ. 3, σσ. 71-92.

67. ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ./ρου), *Τὸ θεῖον κήρυγμα*, σσ. 91-97.

68. Βλ. σχετικὰ ΣΚΡΕΤΤΑ Ν. (Αρχιμ.), *Ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων* [Σειρά: Κανονικὰ καὶ Λειτουργικὰ 7], ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 2008.

69. *Ἡ Εὐχαριστία, Τὸ μυστήριο τῆς Βασιλείας*, σσ. 95-96.

είσοδο»⁷⁰. Κατά την πρώτην είσοδο, αὐτὴ πού στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς εἰσήρχοντο ἀπὸ κοινοῦ ἀπὸ τὸ νάρθηκα στὸ καθολικὸ τοῦ ναοῦ προκειμένου νὰ ἀρχίσει ἡ θεία Λειτουργία, τὸ τυπικὸ προέβλεπε τὴν μεταφορὰ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιον πού βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸν κυρίως ναό, στὸ αἶθριο, καὶ τὴν τοποθέτησή του στὸν ἄμβωνα γιὰ τὴν ἀνάγνωσή του. Ἡ λιτανεία αὐτὴ συνοδευόταν ἀπὸ ἕναν ψαλμὸ, τὸν 79ο («Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχεσ...») μεῖ ἐφύμνιον τὸν τρισάγιον ὕμνον⁷¹.

Μετὰ τὴν ἐξέλιξιν βεβαίως πού συνέβη στὴ θεία Λειτουργία καὶ κυρίως μετὰ τὴν ἀπὸ τὸν 8ο μ.Χ. αἰ. πλήρη διαμόρφωση τοῦ τμήματος τῶν ἀντιφώνων, τὸ ἀρχικὸ νόημα τῆς πρώτης εἰσόδου τῆς ἁγίας συνάξεως⁷² χάθηκε. Τὸ Εὐαγγέλιον βρίσκεται ἐπάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα, τὸν τάφο καὶ τὸ θρόνον τοῦ Χριστοῦ⁷³. Ὁ λαὸς εἶναι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινᾷ ἡ λιτανεία μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, προπορευομένης ἀναμμένης λαμπάδας ὡς σύμβολο τοῦ θείου φωτός⁷⁴, καὶ καταλήγει πάλι στὸ ἱερὸ βῆμα, ἀφοῦ στὸ κέντρο τοῦ ναοῦ εὐλογηθεῖ ἡ εἴσοδος καὶ γίνῃ ἡ ὑψωση τοῦ Εὐαγγελίου.

70. Βλ. ΜΑΤΕΟΣ J., *La célébration de la parole dans la liturgie byzantine* [Orientalia Christiana Analecta 191], Roma 1971. ΤΑΦΤ R. F., *The Great Entrance*, Roma 1978. ΚΟΓΚΟΥΛΗ I. Β. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χ. Κ. - ΣΚΑΛΤΣΗ Π. I., *Ἡ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου* [Θεία Λατρεία καὶ Παιδεία 1], ἐκδ. «Λυδία», Θεσσαλονίκη ⁵2002, σσ. 137-141· 155-159. ΜΑΤΕΟΣ J., «Ἡ μικρὰ εἴσοδος τῆς θείας Λειτουργίας», ἐν *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 56 (1973) 365-381.

71. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ I. Μ., *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Β', Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα ³1989, σσ. 46-50. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Λειτουργικὴ Α'*. *Εἰσαγωγή στὴ θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη ³2000, σσ. 219-220. ΚΟΓΚΟΥΛΗ I. Β. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χ. Κ. - ΣΚΑΛΤΣΗ Π. I., ὁ.π., σσ. 137-142. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π. Ν., *Αἱ Τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήνα 1982, σσ. 37-40.

72. ΚΟΓΚΟΥΛΗ I. Β. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χ. Κ. - ΣΚΑΛΤΣΗ Π. I., ὁ.π., σ. 142.

73. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἐρμηνεία περὶ τοῦ θείου Ναοῦ*, PG 155, 704D, 705AB. Βλ. καὶ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ I. Μ., *Λειτουργικὴ Α'*. *Εἰσαγωγή στὴ θεία Λατρεία*, σ. 76. ΣΜΕΜΑΝ Α., ὁ.π., σ. 98: «Μετὰ τὴν κατάπαυση ὁμοῦ τῶν διωγμῶν καὶ τὴν ἐμφάνιση τῶν λαμπρῶν χριστιανικῶν βασιλικῶν, ὁ χώρος γιὰ τὴ φύλαξιν τοῦ Εὐαγγελίου ἐγένε φασικὰ ὁ ναός, καὶ συγκεκριμένα τὰ «ἅγια τῶν ἁγίων» του, ἡ Ἁγία Τράπεζα».

74. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Διάλογος ... ΤΜΑ'*, PG 155, 616C. Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), *Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων* 13, PG 87³, 3993C: «Τὰ κηρία ὀψικεύοντα ἐν τῇ εἰσόδῳ, δεικνύουσι τὸ θεῖον φῶς».

Ἡ εἴσοδος λοιπὸν ποὺ γίνεται εἶναι εἴσοδος στὸ ἱερὸ βῆμα καὶ ὄχι εἴσοδος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ στὸ ναό⁷⁵. Ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ αὐτῆς τῆς πράξης περᾶσαμε στὴ συμβολικὴ τῆς διάστασι⁷⁶. Ἔτσι, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ ἡ εἴσοδος στὸ ναὸ τοῦ Ἐπισκόπου, ὡς προεστῶτος τῆς συνάξεως, εἶναι εἰκόνα καὶ τύπος «τῆς πρώτης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ σαρκὸς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον παρουσίας» καὶ τὰ ἀναγνώσματα ὑποδηλώνουν «τὰς θείας καὶ μακαρίας τοῦ παναγίου Θεοῦ βουλήσεις τε καὶ βουλὰς»⁷⁷. «Τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ εὐαγγελικὰ ρήματα αὐτοῦ εἰσι τοῦ Χριστοῦ» κατὰ τὸν ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης⁷⁸. Ἔχουμε τὴν ὥρα αὐτὴ ἀληθινὴ θεοφάνεια⁷⁹ καὶ εἰκόνα τῆς ἐμφάνισις τοῦ ἀναστάντος Κυρίου ποὺ ἐκπληρώνει τὴν ὑπόσχεσή Του: «οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἶμι ἐν μέσῳ αὐτῶν»⁸⁰.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ τὴν ὥρα τῆς εἰσόδου καὶ τῆς ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου προαναγγέλλει καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὁ ὁποῖος ὡς λειτουργ-

75. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., Ἐπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, τόμ. Β', Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 31989, σσ. 46-50.

76. ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ Κ., «Ἡ θεία Λειτουργία ἀπὸ τὰ σύμβολα στὴν πραγματικότητα», ἐν Θεολογία 79 (2004) 480-481. Βλ. καὶ ΙΩΑΝΝΟΥ (Μητροπ. Περγάμου), «Εὐχαριστία καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ἐν Σύνταξι 49 (1994) 17-18.

77. Μυσταγωγία, Εἰσαγωγή - σχόλια πρωτ/ρος Δημ. Στανιλοάε, μετάφ. Ἰγνάτιος Σκαλτσῆ, ἐκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», Ἀθήνα 1973, σσ. 174, 180. Βλ. καὶ ΙΩΑΝΝΟΥ (Μητρ. Περγάμου), «Εὐχαριστία καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», ὁ.π., σ. 17.

78. Διάλογος ... ἡ Η', PG 155, 293C. «Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὁράται φεγγόμενος». Βλ. καὶ Ἐρμηνεία περὶ τε τοῦ θείου Ναοῦ, PG 155, 724C. Τὸ Χριστὸ δηλώνει κατὰ τὸν ἱερὸ Καβάσιλα τὸ ἱερὸ Εὐαγγέλιο. Βλ. Εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν, Κ', Sources Chrétiennes 4bis, 146 (1): «Διὰ γὰρ τοῦ εὐαγγελίου ὁ Χριστὸς δηλοῦται». (= PG 150, 412C).

79. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἱστορία Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Μυστικὴ Θεωρία, PG 98, 412D-413A: «Τὸ εὐαγγέλιον ἐστὶν ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ ἣν ὥράθη ἡμῖν οὐκέτι διὰ νεφελῶν καὶ αἰνιγμάτων λαλῶν ... ἀλλ ἐμφανῶς ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐφάνη καὶ ὥράθη ἡμῖν, ὡς πρᾶξ καὶ ἡσυχος βασιλεύς, ὁ πρὶν καταβάς ὡς ἕτερος ἐπὶ πόκον ἀψοφητῆ. «Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ»...». Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὁ.π., 18, PG 873, 3397D, 4000A: «Τὸ εὐαγγέλιόν ἐστι μνημικὸν τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ ἣν ὥράθη ἡμῖν οὐ δι αἰνιγμάτων, ἀλλ ἐμφανῶς». ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ὁ.π., σ. 50. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἐπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας, τόμ. Ε', Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2003, σ. 351.

80. Ματθ. 18, 20. Πρβλ. ΣΜΕΜΑΝ Α., ὁ.π., σ. 99.

γικό βιβλίο βρίσκεται στο ανάλογο, στο χορό, και όχι στο βήμα⁸¹. «Ὁ ἀπόστολος καὶ αὐτόπτης καὶ ὑπουργὸς τοῦ Χριστοῦ βοᾷ κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ»⁸². Προηγείται δὲ τοῦ Εὐαγγελίου ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι οἱ Ἐπιστολὲς εἶναι τὰ ἀρχαιότερα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ ἱστορικῆς ἄποψης καὶ στὴ θεία Λατρεία πρῶτα εἰσιήλθε ἡ ἀνάγνωση τῶν Ἐπιστολῶν καὶ κατόπιν τῶν Εὐαγγελίων⁸³, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ νὰ ἐξαρθεῖ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα⁸⁴. «Πρῶτον μὲν ὁ Ἀπόστολος, ἔπειτα δὲ τὸ εὐαγγέλιον κηρύσσεται. Ὅτι πρῶτον μὲν ἐνισχυθέντες ἐξαπεστάλησαν οἱ μαθηταί· εἶτα τὴν οἰκουμένην περιδραμόντες, τὸ Εὐαγγέλιον ἐκήρυξαν»⁸⁵. Τὴν παρουσία αὐτῆς τῆς χάριτος ποὺ τὸ Εὐαγγέλιο ἔφερε στὸν κόσμον καὶ συνεχίζει νὰ φέρνει σὲ κάθε εὐχαριστιακὴ καὶ λατρευτικὴ σύναξη δηλώνουν καὶ τὰ Προκειμένα ποὺ προηγούνται τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ψάλλονται προκειμένου νὰ μᾶς προετοιμάσουν γιὰ τὸ ἄκουσμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ⁸⁶.

Αὐτὸ τὸ ἄκουσμα τὸ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ καὶ μὲ συγκεκριμένες προϋποθέσεις ὀρθῆς ἀνάγνωσης γινόμενον⁸⁷ συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν ἱερωργία τοῦ θείου λόγου. Τὴν ὥρα αὐτὴ λειτουργεῖται τὸ μυστήριον τῆς διὰ τῶν Γραφῶν διακήρυξης τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος

81. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Α', Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1991, σσ. 220-222. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Β', Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 31989, σ. 162. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι. Β. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χ. Κ. - ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., ὅ.π., σ. 147.

82. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ὅ.π., PG 98, 412A.

83. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Β', σ. 165.

84. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., ὅ.π., σσ. 164-168.

85. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἐρμηνεῖα περὶ τε τοῦ θείου Ναοῦ*, PG 155, 724BC. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Διάλογος ... ἕΖ'*, PG 155, 293C: «Καὶ εὐθύς τοῦ Ἀποστόλου ἡ θεία ἀνάγνωση, ὅτι ἀνελθὼν Χριστός, τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλε κηρύξαι τῷ κόσμῳ παντὶ τὸν Κύριον. Εἶτα τὸ ἱερὸν ἐπ' ἄμβωνος μετὰ τὸ Ἀλληλουῖα κηρύττεται τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι τοῦτο ἀπελθόντες ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι». Πρβλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, ὅ.π., 22, Sources Chrétienne 4bis, 156 (5): «Τί οὖν μὴ πρῶτον τὸ Εὐαγγέλιον; Ὅτι τελειωτέρας ἐστὶ φανερώσεως σημαίνειν τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ἢ τὰ δι' ἀποστόλων λεγόμενα».

86. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ, *Προθεωρία κεφαλαϊώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θεῖα λειτουργίᾳ γινόμενων συμβόλων καὶ μυστηρίων*, PG 140, 437C. Βλ. καὶ ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι. Β. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Χ. Κ. - ΣΚΑΛΤΣΗ Π. Ι., ὅ.π., σσ. 149-150.

87. ΒΟΥΡΑΗ Α. Θ., «Ὁ τρόπος ἀναγνώσεως - ἐκφωνήσεως τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων», ἐν *Ἱερωργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἁγία Γραφή στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία. Πρακτικὰ Ε' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Ἀθήνα 2004, σ. 426 ἔξ.

Λόγου τοῦ Θεοῦ⁸⁸ καὶ παρατίθεται ἡ τράπεζα τῆς «κοινωνίας τοῦ λόγου» μίᾳ καὶ ἡ Βίβλος ἔχει σπέρματα ζωῆς μὲ τὰ ὅποια τρεφόμεσθε, ὅπως τρεφόμεσθε μὲ τὴ θεία Εὐχαριστία⁸⁹. Τὰ ρήματα τῶν Γραφῶν γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς εἶναι σὰν τὰ λευκανθέντα ἱμάτια τοῦ ἐν τῷ ὄρει μεταμορφωθέντος Χριστοῦ. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ τὴν αἰσθητὴ εἰκόνα τῆς παρουσίας Του, καθόσον «τὰ σωματικά ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δεδήλωται»⁹⁰. Ἀποκαλύπτουν «τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα τε καὶ καλυπτόμενον παραδηλούντων Λόγον»⁹¹ καὶ φωτίζουν τὴ θεότητᾴ Του ἢ ὅποια κατοικεῖ ὅλη «ἐν αὐτῷ ... σωματικῶς»⁹².

Ἡ Λειτουργία λοιπὸν τοῦ Λόγου ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ θεία Λειτουργία ὡς προέκταση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνσαρκώσεως⁹³ εἶναι μία θεοφάνεια⁹⁴. Φανερόνεται ὁ Χριστὸς «οὐκέτι διὰ νεφελῶν καὶ αἰνιγμάτων λαλῶν ἡμῖν ὡς ποτε τῷ Μωϋσεῖ, διὰ φωνῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ σαλπύγγων, ἤχῳ καὶ γνόφῳ καὶ πυρὶ ἐπὶ

88. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία Κ', PG 151, 272CD.

89. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Στρωματεῖς 1, 1, PG 8, 892C-708B.

90. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Ἀποσπάσματα, 6, ΒΕΠΕΣ 8, 377 (5-6). Πρβλ. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, 14, ΒΕΠΕΣ 11, 259 (24).

91. Φιλοσοφικά καὶ θεολογικά ἐρωτήματα, τόμ. Α', Εἰσαγωγή - Σχόλια πρῶτ/ρος Δημήτριος Στανιλόαε, μετάφραση Ἰγνατίος Σακαλῆς, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1978, σ. 306.

92. Κολ. 2, 9.

93. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ὁ.π., 12, Sources Chrétiennes 4bis, 104 (10): «Ταύτης δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελούμενα» (= PG 150, 392D). Βλ. καὶ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Διάλογος ... ΠΗ', PG 155, 265C-267A: «Τὸ μυστήριον δὲ τῆς σαρκώσεως καὶ τοῦ πάθους κηρύττεται, καὶ τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὧδε ἐκτυποῦνται καὶ τῆς σταυρώσεως ... αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐξεικονιζόμενος, τὸν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον Λόγον σεσαρκωμένον πάντων ὁμοῦ δεικνύντων, καὶ Θεὸν ὄντα καὶ καθ' ἡμᾶς ὄφθέντα, καὶ σαρκωθέντα ἀληθῶς καὶ παθόντα, καὶ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὄντα, καὶ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου γενόμενον».

94. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν. Α., Οἰκουμενικὴ Θεολογία. Ἐκθεση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Προϋποθέσεις ἐνὸς οἰκουμενικοῦ διαλόγου [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη - 55], ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 406-407: «Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι στὴ θεία Λειτουργία μὲ δραματικὸ τρόπο ἄπειρον κάλλους καὶ θαναμαστῆς τέχνης, ὑψηλῆς αἰσθητικῆς, μὲ ἄλλα λόγια φιλοκαλίας, παριστάνεται ἀπτά, συγκεκριμένα, αἰσθητὰ, νοητὰ ὀλάκερη ἢ ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας, ἀπὸ τῆ δημιουργία ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀπὸ τὸν παραπεσόντα ἄνθρωπο ὡς τις ὑψηλὴς φάσεις τοῦ κοσμοσωτήριου ἔργου, μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν διδασκαλία του, τὴ σταυρικὴ θυσία, τὴν ἀνάστασι καὶ τὸν τελικὸ θρίαμβο τῆς βασιλείας του. Μὲ ἄλλα λόγια σ' αὐτὴ τὴ λειτουργικὴ καὶ τελετουργικὴ παράσταση ὁ Χριστὸς, ἀποκαλύπτοντας ἐν δόξῃ τὴν Ἁγία Τριάδα, μᾶς πλησιάζει αἰσθητὰ καὶ νοητὰ ὡς προφήτης, ὡς ἀρχιερεὺς καὶ ὡς βασιλιάς. Τοῦτα τὰ θεία ἀξιώματα εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐγγύηση τῆς σωτηρίας μας. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ ζοῦμε, δοξολογώντας, ὑμνώντας καὶ προσευχόμενοι στὴν περιορρούσα ἀτμόσφαιρα, στὴν ἁγιοπνευματικὴ αὐτὴ γεύση τῆς θείας Λειτουργίας».

τοῦ ὄρους ἢ τοῖς πάλαι προφήταις, ἀλλ' ἐφανῶς ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐφάνη καὶ ὠράθη ἡμῖν, ὡς πραῦς καὶ ἡσυχος βασιλεύς»⁹⁵. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ «σῶμα» τοῦ ἀποκαλυπτομένου Λόγου τοῦ Θεοῦ⁹⁶. Εἶναι ἡ ζωντανὴ μαρτυρία τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἐντολῶν, τῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν παθῶν, τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀνάστασής Του⁹⁷. Ὀλόκληρο τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας βιώνεται καὶ μέσα ἀπὸ τὴν πρώτην τράπεζα τῆς θείας Λειτουργίας, τὴν τράπεζα τοῦ λόγου καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων τὰ ὅποια κηρῦσσουν «τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ»⁹⁸ καὶ μᾶς προκαθαίρουν «πρὸ τοῦ μεγάλου τῶν μυστηρίων ἀγιασμοῦ»⁹⁹. Αὐτὸς ποὺ δὲν βλέπει στὴ βάση αὐτῆ τοῦ νοῦ τῶν Γραφῶν, γράφει ὁ Ὁριγένης, εἶναι τυφλός¹⁰⁰, ὅπως ἀκριβῶς καὶ αὐτὸς ποὺ δὲν κοινωνεῖ ἀξίως εἶναι ἀσθενής¹⁰¹. Ἡ ἀνάιμακτη δηλαδὴ ἱερουργία καὶ θυσία προϋποθέτει τὴν τοῦ λόγου ἱερουργία καὶ διδαχή¹⁰². Καὶ τὰ δύο συνιστοῦν τὴν θεόσοφον μυσταγωγίαν¹⁰³ ἢ ὅποια ἀγιάζει, φωτίζει καὶ τρέφει τοὺς πιστοὺς «ἵνα ζῶν ἔχωσιν καὶ περισσὸν ἔχωσιν»¹⁰⁴.

95. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ὁ.π., PG 98, 412D-413A. Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὁ.π., PG 873, 3887D-4000A: «Τὸ εὐαγγέλιον ἐστὶ μνηστικὸν τῆς παρουσίας Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὠράθη ἡμῖν οὐ δι αἰνιγμάτων, ἀλλ' ἐφανῶς». Βλ. καὶ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι. Μ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ θεῖα Λατρείᾳ», ὁ.π., σ. 50.

96. ΠΑΝΩΤΗ Α., «Ὁ “σωματικὸς” Λόγος τοῦ Θεοῦ στὴ θεῖα Λατρεία μας», ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 1-16.1995, στήλη «Λειτουργικά».

97. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (Ψευδ.), ὁ.π., 18, PG 873, 4000A: Τὸ εὐαγγέλιον «δηλοῖ οὖν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοὺς λόγους, τὰς ἐντολάς, τοὺς νόμους οὓς ἡμῖν ἔθετο, τὰ πάθη, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν». Πρβλ. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Διάλογος... ἱΗ', PG 155, 292CD.

98. Ματθ. 24, 14.

99. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, ὁ.π., 22, KB', Sources Chrétiennes 4bis, 156 (4) = PG 150, 416D.

100. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 11, PG 13, 945CD.

101. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 11, PG 13, 948D. Πρβλ. Α' Κορ. 11, 30: «Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί».

102. ΒΑΚΑΡΟΥ Δ. (Πρωτ/ρου), Τὸ θεῖον κήρυγμα, σ. 89: «Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ δύο, ὁ ἄμβωνας καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα, ἡ ἱερουργία τοῦ λόγου καὶ ἡ λειτουργία τῶν θείων Μυστηρίων. Ἡ Ἐκκλησία στὸν αἰῶνα λειτουργεῖ, καὶ ὅταν κηρύττει τὸ λόγο καὶ ὅταν ἐπιτελεῖ τὴν ἀνάιμακτη ἱερουργία».

103. ΦΩΠΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἐπιστολὴ Η', PG 102, 656. Κατὰ τὸν ἐρὸ ἐπίσης Καβάσιλα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας «σημαίνεται μὲν διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς, σημαίνεται δὲ καὶ διὰ τῶν πρὸ τῆς θυσίας καὶ τῶν μετὰ τὴν θυσίαν τελομένων καὶ λεγομένων. Ἡ μὲν γὰρ θυσία τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλει καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν, ὅτε τὰ τίμα δῶρα εἰς αὐτὸ τὸ Κυριακὸν μεταβάλλει σῶμα, τὸ ἀναστάν, τὸ εἰς οὐρανὸν ἀνεληλυθός. Τὰ δὲ πρὸ τῆς θυσίας, τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, τὴν παρουσίαν, τὴν ἀνάδειξιν, τὴν τελείαν φανερώσιν», Sources Chrétiennes 4bis, 128 (2-4).

104. Ἰω. 10, 10.